

Kadın Bedeninin Denetiminin Biyopolitika ve Biyoetik Açısından İncelenmesi: Geleneksel Derleme

Biopolitical and Bioethical Analysis of the Control of Female Body: Traditional Review

^{1b} Oya ÖZSAVAŞ^a, ^{1b} Berna ARDA^b

^aAnkara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları ABD, Ankara, Türkiye

^bAnkara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Ankara, Türkiye

Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora eğitimi kapsamında, 23 Mayıs 2019 tarihinde sunulan "Kadın Bedeninin Denetiminin Biyopolitika ve Biyoetik Açısından İncelenmesi" başlıklı seminere dayanmaktadır.

ÖZET Bu çalışma geleneksel bir derleme olup, çalışmada; biyoetik, biyopolitika ve biyoiktidar kavramları arasındaki ilişki ilgili literatür bilgisinden yararlanılarak incelenmiş ve tartışılmıştır. Biyoetik ve biyopolitika kavramlarının kesiştiği, uğrak olarak kadın bedeni üzerinde uygulanan politikalara değinilmeye çalışılmış, bu politikalara değinilmeden önce biyoetik ve Foucault bağlamında biyopolitika ile biyoiktidar kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bedenin toplumsal ve tarihsel gerçeklik olarak salt biyolojik kategori olmaktan çıkarak ele alınmaya başlanması, toplumsal kategorilerin bedeni dönüştürme imkânına da işaret etmektedir. Bu bağlamda, bedeni etkileyen ilişkileri tarihsel açıdan ele alması nedeniyle Foucault'un beden ile ilgili çalışmaları önem taşımaktadır. Günümüzdeki bedenin tarihselliğini kavramak konusunda bize önerilen 2 izlek: Biyopolitika ve tıptır. Biyopolitika, beden ve nüfusu hem dolaylı hem de doğrudan etkileyen öğelere tesir ederek biyolojik yaşamı dönüştürmeyi ifade etmektedir. Çalışmada, tıp ise biyopolitik bir strateji olarak ele alınmakta, bu alandaki bilgi ve pratiklerin toplumsal bedenin inşasındaki rolünün ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Tıp alanındaki uygulamalar ve canlı organizma üzerinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan değer sorunlarının konu edildiği, tartışıldığı, araştırıldığı disiplinler arası bir alan olarak karşımıza çıkan biyoetik, incelediği konular özelinde biyopolitika ile kesişim göstermektedir. Canlılığın düzenlenmesi ve bedenlenmiş öznenin tanımının yeniden inşasında, tıbbi bilgiler ve tıbbi uygulamalar önemli kaynaklardır. Kadın bedeni, özellikle iktidarın denetim mekanizmalarını uyguladığı alanların başında gelmektedir. Bu çerçevede, kadının üreme kapasitesi üzerindeki kontrol, üreme politikaları ile yürütülmektedir. Tam da burada biyopolitika bağlamında biyoiktidar kavramının işlerliği ortaya çıkmaktadır.

ABSTRACT This study is a traditional review which analyzes and discusses the relationship between bioethics, biopolitics, and biopower by means of the related literature. It is tried to address the policies applied on the female body as the intersection of the concepts of bioethics and biopolitics. Before these policies are mentioned, the concepts of biopolitics and biopower are tried to be explained in the context of bioethics and Foucault. Beginning to deal with the body as a social and historical reality, not a purely biological category, points out the possibility of social categories transforming the body. In this context, Foucault's studies on the body are important since he approaches relationships those affect the body from a historical perspective. Two path suggested to us to understand the historicity of the body today are: biopolitics and medicine. Biopolitics refers to transforming biological life by affecting the body and population both indirectly and directly. While medicine is considered as a biopolitical strategy, it is aimed to reveal the role of knowledge and practices for the social construction of the body. Bioethics, which emerges as an interdisciplinary field in which value problems arising in studies in the field of medicine and studies on living organisms are discussed, intersects with biopolitics in particular. Medical knowledge and medical practices are important resources in the organization of life and the reconstruction of the definition of the embodied subject. The female body is in the lead of the areas where the government applies control mechanisms. In this framework, the control over the fertility rate of women is carried out through policies those affect reproductive capacity of women. It is here that the operability of the concept of biopower emerges in the context of biopolitics.

Anahtar Kelimeler: Kadın bedeni; tıp; biyoetik; biyopolitika; biyoiktidar

Keywords: Female body; medicine; bioethics; biopolitics; biopower

Akılla beraber etiğin bedenselleştiği ileri sürülebilmektedir. Rose, geçtiğimiz yüzyılın başında bireylerin kendilerini içsel psikolojik bir uzamda yaşayan biri olarak anlamaya ve değerlendirmeye

başladıklarını belirtmektedir.¹ Bedenin sabit biyolojik bir kategori olmaktan çıkarak, toplumsal ve tarihsel gerçeklik olarak ele alınması da aynı döneme denk gelmektedir.

Correspondence: Oya ÖZSAVAŞ

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları ABD, Ankara, Türkiye

E-mail: oyaozsavas@gmail.com



Peer review under responsibility of Turkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History.

Received: 09 Aug 2021

Received in revised form: 07 Feb 2022

Accepted: 01 Mar 2022

Available online: 04 Mar 2022

2146-8982 / Copyright © 2022 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Douglas, tam bu çerçevede bedeninin toplumsal kategoriler tarafından dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.² Bu bağlamda Foucault'un çalışmalarının önemi, bedeni etkileyen ilişkileri, tarihsel bir perspektife oturarak kavramasıdır. Beden, onun çalışmalarında, biyopolitik gerçeklik olarak sunulmakta, tıp da biyopolitik bir strateji olarak ifade edilmektedir.³ Burada bahsedilen kuşkusuz modern bedendir. Modern bedeninin tarihselliğini anlamak konusunda bize önerilen izlekler de biyopolitika ve tıptır. Biyopolitika, modern toplumda nüfusun yaşam süreçlerine dair olguların (sağlık, doğum oranı, yaşam süresi gibi) nasıl rasyonalize edildiğini ifade etmektedir. Diğer bir deyişle bedenleri ve nüfusu dolaylı yollardan etkileyen ögeler ile doğrudan etkileyen ögeler (doğum, ölüm, cinsellik, evlilik, hastalıklar, alışkanlıklar, yaşam tarzları gibi) üzerinde etkide bulunarak, biyolojik yaşamı dönüştürmenin kendisi olarak ifade edilmektedir.⁴ Burada kurduğumuz bağlantı, bedeninin biyopolitik bir gerçeklik olarak ele alınması, bedeninin politik bir kategori olarak sorunsallaştırılması ile ilgilidir. Tıp ise biyopolitik bir strateji olarak ele alınması bağlamında, bu alana dair bilgi ve pratiklerin siyasi ve toplumsal bedeninin inşasındaki stratejik rolünü vurgulaması açısından önemlidir. Foucault, tıbbın, bedenleri, biyolojik süreçleri konu alan ve böylece düzen sağlayıcı etmenlere sahip bir bilme iktidarı olduğunu belirtmektedir.^{4,5} Bunun anlamı, tıbbi bilginin iktidar teknikleri etrafında ele alınabileceği, yine tıbbileştirme tartışması çerçevesinde beden ve nüfus politikalarının kavranabileceği, bu durumun toplumsal normları inşa etmeye ve normalleştirme sürecine katkıda bulunacağıdır. Foucault, bedeninin çeşitli iktidar mekanizmaları aracılığıyla (tıp, eğitim gibi) söylemsel olarak kurulduğunu ifade etmektedir. Bu söylemsel olma hâli, bedeninin iktidar ilişkileri yumağı içinde olduğu anlamına gelmektedir. Tam da bu iktidar ilişkileri açısından bakıldığında, kadınların beden inşası ve denetimlerinin, erkeklerden daha farklı bir biçimde işlediği ortaya çıkmaktadır. Kadın bedeninin biyolojik olarak daha kırılgan, hassas, korunmaya muhtaç, aslında bir tahakküm nesnesi olarak ele alındığı görülmektedir. Erkek bedeninin sözde denetimli hâline karşıt olarak kadın bedeni, denetlenmesi gereken bir olgu kabul edilmektedir.⁶ Özellikle XIX. yüzyılda bedenlerin ve nüfusun tıbbileştirilmesi siyasi bir strateji olarak ele alınmıştır. Mazower'ın

belirttiği üzere, kadın bedeni ile bağlantılı olarak doğum süreci (ki daima annenin yararına olmayacak bir mahiyette) daha fazla tıbbileşip, profesyonelleşmiştir.⁷ Tıbbin otorite olarak kabul edilmesi ve tıbbi bilginin sorgulanamaz meşru bir güce ulaşması ile toplumsallaşması biyolojik olanın tıbbin terimleriyle daha ciddi oranlarda tahlil ve tasvir edilmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak görece yakın bir dönemde, tıbbin ve biyolojik disiplinlerin uygulamalarında ortaya çıkan etik sorunlar göz önüne alınmaya başlanmış, söz konusu uygulamalar, bunlar biyopolitikanın da ifade ettiği olgulardır, biyoetiğin konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda çok geniş bir yelpaze, biyoetiğin ilgi alanını oluşturmaktadır. Tıp etiği ve sağlık etiği, biyoetiğin önemli bileşenleri olmakla birlikte; üreme, cinsellik, genetik ve nüfusa bağlı etik sorunlar, ayrımcılık, yoksulluk, suç gibi çeşitli sosyopolitik etik konular da yine biyoetik kapsamında değerlendirilmektedir. Bu çerçevede çalışmada, biyopolitika ve biyoetik kavramlarının kesiştiği uğrak olarak kadın bedeni üzerinde uygulanan politikalara değinilmeye çalışılacak, bu politikalara değinilmeden önce biyoetik ve Foucault bağlamında biyopolitika kavramları açıklanmaya çalışılacaktır.

■ BİYOETİK KAVRAMI

Bioetik, sağlık alanındaki uygulamalar ve canlı organizma üzerinde yapılan çalışmalarda ortaya çıkan değer sorunlarının konu edildiği, tartışıldığı, araştırıldığı disiplinler arası bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse bioetik; halk sağlığı, tıp alanlarında ve biyomedikal araştırmalarda tartışılacak değersel sorunları, bu tartışmaların mahiyetini ve ahlaki karar verme sürecini açıklığa kavuşturmayı amaçlayan, küresel ve disiplinler arası bir alandır.⁸ Tıp etiği ile zaman zaman aynı anlamda kullanılan bioetik, konusu itibarıyla canlılığı ele alması açısından tıp etiğinden ayrılmaktadır. Bioetik aynı zamanda, toplum ve çevreye ilişkin değersel sorunları da kapsarken; tıp etiği, tıp ve sağlık alanındaki etik sorunlara eğilir.⁹ Tıp etiğinin bu bağlamda tıbbi eylemi düzenleyen kurallar ve tıba özgü değerler evreni ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Tıbbi eylemler açısından neyin "iyi" ya da "kötü" olarak nitelenebileceği, mutlak "iyi" ve "kötü" nün varlığı onun temel sorunları olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Uygulamalı etiğin alt dalı olan bioetik ise sağ-

lık alanındaki uygulamalar, insan onuru, vücut bütünlüğü, özgürlüğün çatıştığı noktalarda insanın öz bilgisinden yola çıkarak sınırların çizilmesini sağlamaktadır. Görece geç ortaya çıktığı düşünülen bu alan, gelişen teknoloji bağlamındaki ilerlemelerin doğa, insan bedeni ve insan zihninin korumasızlığı; canlılık üzerine yapılabilecek herhangi bir müdahalenin o canlıların yapısını sonsuza dek değiştirebilme ihtimali, genişleyen bilimsel anlayışın ve teknolojik ilerlemenin yeni bir alanını ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar yeni bir alan olarak tahayyül edilse de biyoetik, kökeni eskiye giden soruların cevaplarını aramaktadır. Canlılık, ölüm, acıya dayanma, hayatı yönetecek düzen ve güç gibi kavramların yanı sıra sağlık ve iyilik hâlini sağlamada birbirimize ve doğaya karşı görevlerimizin de yeniden tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Biyoetiğin tarihsel olarak gelişimine baktığımızda, ilk ortaya çıkışının 1960'lı yıllara rastladığı söylenebilmektedir. Bu dönem diyaliz, organ nakli, doğum kontrol hapı, doğum öncesi teşhis, suni solunum aygıtı ve tıbbi küretajın ortaya çıkışı gibi biyotıp alanında önemli teknolojik ilerlemelerin yaşandığı bir zaman dilimine denk gelmektedir. Biyoetik terim olarak ise ilk kez "Bioethics: Bridge to the Future" adlı kitabın başlığında Van Rensselear Potter tarafından teknolojik gelişmelerin insan hayatı ve çevre üzerindeki değer sorunlarını irdelemek için kullanılmıştır.¹¹ Aslında ilk zamanlarda hayatta kalma süresi ve daha uzun kaliteli yaşam sürecine dayalı yeni bir alanı ifade ederken, daha sonraları hasta-hekim ilişkisi ve hekimlerin ahlaki yükümlülüklerine işaret eder hâle gelmiştir. Ancak durumsal farklılaşmalar ve bakış açılarının çeşitliliği, alanın farklı disiplinlerle ilişkisini artırarak kapsayıcılığının genişlemesine neden olmuştur. Yani etki alanı açısından biyoetik, dar anlamda önemli bilimsel ve teknolojik değişikliklerin ortaya çıkardığı yeni bir saha olarak görünse de aslında hukuki, edebî, kültürel ve tarihi çalışmalarla birlikte felsefe ve din bilimlerinden tıp, biyoloji ve çevre bilimlerine kadar geniş bir alanda etkinlik göstermektedir. Biyoetik araştırmasının dört genel başlık altında sınıflandırılabileceği ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, alanın düşünsel temelleriyle ilgilenen teorik biyoetiktir. Biyoetik bu açıdan tıp etiğine yakın gözükse de tıp etiğinin daha geleneksel alanının köklü bir dönüşümünün ürünüdür. Biyoetiğin kaynaklarından biri tıp

etiği ise diğeri de ahlak felsefesidir.¹² İkincisi, klinik etik olarak ifade edilmektedir. Tedavi sürecinde verilecek ahlaki kararlarda kendini gösteren klinik etik, bir hastaya uygulanacak tedavi ile ilgili bireysel vakalar üzerine odaklanmaktadır. Bu bireysel vakalar, tıbbi ve ahlaki belirsizlikleri ortaya çıkarabilmektedir ki bu da teori ve pratiğin karıştırılması bağlamında karar verme yönteminin ne olacağına dair bir soruna işaret etmektedir. Burada önemli olan, uygulayıcı uzmanların, diğer sağlık çalışanlarının ve hastaların tecrübeleridir. Üçüncü biyoetik çeşidi, önlem alıcı ve düzenleyici biyoetiktir. Bu etik çeşidi, genel uygulama ve vakaların çeşitlerine göre hazırlanmış klinik kural ve izlenecek yöntemleri içermektedir. Burada bireysel vakalardan çok uygulamalar esas alınmaktadır. Biyoetik; tıbbi, biyolojik ve çevresel araştırmalarda siyasi bir güç ve aynı zamanda bu araştırmaların sonuçları açısından kültürel bir bakış açısına da sahiptir. Bu çerçevede biyoetiğin son çeşidi, kültürel biyoetiktir. Kültürel biyoetik, biyoetiği tarihi, ideolojik, kültürel ve sosyal bağlam ile ilişkilendirme çabasıdır. Bu çalışmada, biyopolitika ile bağını kurmaya çalıştığımız biyoetik çeşidi, kültürel biyoetiktir. Kültür açısından yaklaşıldığında biyoetik, bir sonraki bölümde daha geniş bir biçimde değineceğimiz biyopolitika ve her iki kavramın kesişiminde kalan kadın bedeni üzerindeki uygulamalar, toplumların politik ve ideolojik eğilimlerinde kendini açığa vurabilmektedir. Örneğin toplumsal cinsiyet bağlamında altta işleyen mekanizmalara bakıldığında, ataerkil geleneğin güçlü olduğu toplumlarda hastaların, özellikle kadın hastaların, karar verme süreçlerinde söz sahibi olmadıkları öne sürülebilmektedir. Bu durum, özerkliğe saygı ve adalet ilkesinin göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Bu noktada, hukuk ve etik arasındaki ilişkinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Uygur'un belirttiği üzere, hukuk ve etik farklıdır; ancak temel amaç, adaleti tesis etme konusu ise ve adaletin insan haklarının korunmasını gerektirdiği düşünülürse hukuk ve etik arasındaki ilişki kaçınılmazdır.¹³ Beauchamp ve Childress tarafından biyoetik açısından genel bir normlar çerçevesi oluşturmak amacıyla 4 temel ilke ortaya konmuştur. Bunlar; zarar vermeme, özerkliğe saygı, yararlılık ve adalet ilkeleridir.¹⁴ Bu ilkeler içinde zarar vermeme ve yararlılık ilkeleri, özerkliğe saygı ve adalet ilkelere göre daha merkezî bir yerdedir. Yararlılık ilkesi,

zararların azaltılması, önlenmesi ve risklere karşı fayda sağlanmasını hedeflerken; zarar vermektan kaçınmayı, başkalarına yardım etmek için çaba göstermeyi de temel alır ve kuşkusuz zarar vermeme ilkesinden daha kapsayıcıdır. Özerk davranış 3 koşula bağlıdır. Bunlar; bireyin bilerek, anlayarak ve eylemini belirleyen etkilerin kontrolü olmadan hareket etmesidir.¹⁴ Özerkliğe saygı ilkesi bu açıdan hastanın kararına saygı duyulması ve kararının desteklenmesini esas alır. Adalet ilkesi ise risk, fayda ve maliyetlerin eşit olarak dağıtılmasına dayanmaktadır. Etik bir sorun içeren her olayın koşullarının kendine özgü olduğu göz önünde bulundurulmalı, zorunlu hâller durumunda etik ilkelerden bir ya da birkaçı uygulanırken, bazılarının ihlal edilebileceği dikkate alınmalıdır. Bu durum, etik ilkelerin çatışmasını beraberinde getirebilirken, herhangi bir etik ilkenin diğerine göre üstünlüğü anlamına da gelmemektedir. Tabi ki söz konusu olan gerçekçi bir nedenin varlığı ilke ihlalinin etkilerinin ilkeye ve duruma en az zarar verecek şekilde uygulanma gerekliliğidir.¹⁵ İnsan onuru, kişisel özerklik ve rıza kavramları arasındaki ilişkinin en karmaşık hâli de yine biyoetik sorunlarda karşımıza çıkmaktadır. Yaşamın başlangıcı ve sonu da dâhil olmak üzere bu süreçte ortaya çıkan etik problemlere cevap aramaya çalışmaktadır. Özellikle bu çerçevede üreme ile ilgili hususlarda kadın bedene devlet eli ile müdahale çalışmanın çıkış sorununu oluşturmaktadır. Politika üreticiler, üreme konusu ile ilgili politika ve programlarını insan hakları bilgisi ile ürettikleri gibi kanun koyucular da kuralların dayanağı olarak bu bilgiyi kullanmalıdırlar. Yani insan haklarına, insan onuruna ve temel özgürlüklere uygun hareket edilmesi esastır ki bilimin, bireyin ve toplumun refahı için araç hâline gelmesi, insanların araç olarak kullanılmayacağı anlamına gelen insan onuruna saygı ilkesinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

BİYOPOLİTİKA KAVRAYIŞI

BİYOPOLİTİKANIN AÇIKLAMA NESNESİ BİYOİKTİDAR KAVRAMI

Biyopolitika kavramı, özellikle siyaset tartışmaları içinde önemli bir yere sahiptir. Tıp çerçevesinde aslında biyoetiğin de çalışma alanına giren organ nakilleri, ölümcül hastalıklara karşı geliştirilen çalış-

malar, salgın hastalıklar ile ilgili önlemler, hastalıkların kaydedilmesi, küretaja ilişkin düzenlemeler, göçmenlerle ilgili yasalar, doğum ve ölüm oranları, demografik problemler, kök hücre çalışmaları, organik tarım çalışmaları, ekolojik problemler, yaşam alanları, öjeni, nüfusun denetimi, ortalama yaşam süresinin artırılması gibi konular biyopolitikanın kapsamında değerlendirilmektedir. Lemke'nin belirttiği üzere biyopolitika, hayatla (bios) uğraşan politika demektir.¹⁶ Geçen yüzyılın başlarında ortaya çıkan doğalcı görüşe göre hayat, politikanın temelidir. Lemke'nin, hayatın politikanın temelinde olduğunu ifade eden doğal görüşüne göre bütün toplumsal, politik ve hukuki bağlar canlı bir bütüne dayanmakta ve bu politika yalnızca biyolojik yasalara göre işlemektedir. Bu görüşün karşısında, özellikle 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkan politist yaklaşım ise hayatın politikanın nesnesi olduğu, politikanın biyolojik temelli olmasından ziyade düşüncenin ve eylemin yeni bir nesnesi olarak yaşam süreçlerini açığa vurmaktadır.¹⁶ Diğer bir değişle biyopolitika çerçevesinde yurttaşın bedeni, geçtiğimiz yüzyılın ortalarına kadar ortak bir değer olarak ele alınmıştır. Üremeyi şekillendirme ya da hastalıklarla mücadele meselesinde devlet, nüfusun kolektif sağlığını korumak ve yönetmek için önlemler alırken; bireyler de kendilerinin, ailelerinin soylarının iyiliği ve milletin bütünlüğü için biyolojik önlemleri almak ile yükümlü olarak görülmektedir. Konuyu Foucault açısından değerlendirdiğimizde, onun biyopolitika kavramına yeni bir bakış açısı getirmiş olduğu görülmektedir. Biyopolitikayı açıklamak için biyoiktidar kavramını kullanan Foucault, biyoiktidarın, insana ait temel biyolojik özelliklerin, politik stratejinin ve iktidarın genel stratejilerinin nesnesi hâline getiren bir dizi mekanizmalar bütünü olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Biyopolitika bu çerçevede, yönetim ilişkileri içindeki dönüşüm ve değişime; iktidarın hem yönetim gücü hem de değiştirici gücüne işaret etmektedir. Onun işaret ettiği iktidar, biyopolitika vasıtasıyla uygulanan bir güçler toplamından başka bir şey değildir. Diğer bir değişle iktidar, toplumdaki karmaşık bir stratejik duruma işaret etmekle beraber bireyler arasında süregelen dolaylı söylemler aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda iktidar, yaşamın bütününe nüfuz etmektedir. Foucault'a göre iktidarın en önemli özelliklerinden biri, bazı insanların başka insanların dav-

ranışlarını az çok bütünüyle (ama zorlamayla dayanmayan bir şekilde) belirleyebilmesidir. İktidar ilişkisi zaten her iki tarafın da sonuna kadar eylemde bulunabilecek durumda olması ve bu ilişkide tüm bir etki-tepki alanının olması ile mümkündür.¹⁸ Bir iktidar teknolojisi olan biyoiktidar, doğrudan bedeni hedef almaktadır. Biyoiktidarın işlemesi ile canlı olan bedene yatırım yapılması, onun değerlendirilmesi, güçlerinin dağıtım amaçlı olarak işletilmesi mümkün olmaktadır.¹⁹ Bedenin kullanışlı olması, hem üretici bir beden hem de tabii kılınmış bir beden olmasına bağlıdır. 1900'lü yıllarla değişen yöneten-yönetilen anlayışının, yönetsel pratiklerin öne çıktığı, iktidarın oluşturduğu hakikat söylemleri ile toplumsal bedenlere/nüfusa yönelen bir yönetme sanatına evrilmiş olduğu gözlenmektedir. Foucault, hakikat söylemleri ifadesi ile iktidarın hakikat üretimiyle ilişkisini ele almayı çalışmaktadır. Foucault için hakikat hem bir zorunluluklar sistemi hem de özgürleşme imkânıdır. Hakikat ile ilgili ifade edilen bilginin formel yapısı ya da içeriği değil, mecburiyet ve politika olarak hakikat söylemidir. Foucault, iktidarın nasıl gerçeklik/doğru yarattığından bahsederken, farklı iktidar ilişkileri yoluyla hangi yönetimler, hangi ilişkiler, hangi hak/ödev kavrayışı, hangi gerçeklik kavrayışlarının üretilip uygulandığını bulmaya çalışmaktadır. Şeylerin, hakikat olarak muamele görmesi ve öznenin kendisinin bu hakikati ya üretmesi ya kabullenmesi ya da bunlara tabi olmak zorunda kalması söz konusudur. İşte iktidarın oluşturduğu bu hakikat söylemleri ile bireyin yaşamı çepeçevre sarılmakta, normlar oluşturulmaktadır. Bu normlar zorla değil, gerçeklik şablonu olarak gönüllü katılım yoluyla içselleştirilmektedir. Foucault, hapishane ve akıl hastanesi gibi kurumların varlığını, psikiyatrinin ortaya çıkışını, normların insanlar tarafından gerçeklik şablonu olarak içselleştirilmesine bağlamaktadır. Örneğin akıl hastanesi, Goffman için bir "total kurum" olarak nitelendirilmektedir.²⁰ Yani toplumun genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış ve benzer bir durumda olan çok sayıda bireyin, kurum tarafından kuşatılmış ve resmi surette düzenlenmiş bir yaşam döngüsü sürdürdüğü, bir ikamet ve çalışma yeri tanımlanmaktadır. Bireyler, biyoiktidarın oluşturduğu norm üzerinden denetlenmekte, kategorize edilmektedir. Böylece "normalleştirilen" toplumda bireylere ne yapıp yapmaması gerektiğinin söylen-

mesine gerek yoktur; çünkü birey, biyoiktidarın oluşturduğu normun dışına itilmemek için toplumun hukuksal olmayan fakat söylemlere dayalı, o görünmez yasalarına boyun eğmektedir. Foucault'ya göre ne adalet kurumları önemini kaybetmiş ne de yasa tamamen ortadan kalkmıştır; sadece yasa daha fazla norm biçiminde işlemeye başlamış, adalet kurumunun işlevleri, özellikle tıbbi ya da yönetsel aygıtlar gibi düzenleyici olan aygıtlarla daha çok bütünleşmeye başlamıştır.²¹ Bu çerçevede toplumsal bireyler bütünlüğü, biyolojik süreçlerin ve yasaların nüfuz ettiği, emrettiği, yönettiği canlı varlıklar olarak görülmektedir. Bir nüfusun doğum oranı, ölüm oranı, bir nüfusun yaş eğrisi, yaş piramidi, hastalanma hâli, sağlık durumu vardır; bir nüfus yok olabilmekte ya da tersine gelişebilmektedir.^{16,18} Bunun içerisinde nüfusun büyüme hızının kontrol altında tutulması, üremenin teşvik edilmesi, yaşam süresinin uzatılması gibi sorunsallar yer almaktadır. Bu çerçevede cinsellik, hem disipline edici hem de düzenleyici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bedenin ve nüfusun birleşme yeri olması dolayısıyla bedene yönelik disiplinli mekanizmalar ile nüfusa yönelik düzenleyici mekanizmalar tam da burada birbiri üzerine eklenmektedir. İleriki bölümde üzerinde daha fazla duracağımız üzere, özellikle tıbbın cinselliğin yaşanmasındaki normal davranış hakkındaki saptamaları oldukça fazladır. Norm dışına çıkan cinsel birleşme durumunun sapkınlık olarak damgalanması, devletin cinsellikten üretim sağlama hedefinin bir sonucu olarak görülebilmektedir. Biyoiktidarda nüfus üzerinde denetimde bulunma, yaşatma, yaşamı düzenleme, güçlendirme işlevini edinmiş olan, en uç hakkın ölüm olduğu hukuksal özneler değil, canlı varlıklarla muhatap olan, yaşam sorumluluğunu yüklenmiş bir iktidardan bahsedilmektedir.¹⁹

BİYOPOLİTİKA BAĞLAMINDA YAŞAMIN TIBBİLEŞMESİ

Canlılığın düzenlenmesi ve bedenlenmiş öznenin tanımının yeniden inşasında, tıbbi bilgiler ve tıbbi uygulamalar önemli kaynaklardır. Tıp, ilişkisel bir alan olarak belirli rasyonaliteler, hakikat rejimleri, içinde işlediği tarihsel, toplumsal, ekonomik bağlamlarla karşılıklı bir ilişki içindedir. Bu çerçevede hakikat rejimleri, bireyleri belli hakikat edimlerine tabi kılan, bu edimlerin biçimini belirleyen, uygulanma koşul-

larını ve özgün etkilerini tesis eden şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Foucault, bilgi-iktidar ilişkisini çözümlenmek için hakikat rejimleri ifadesini kullanmaktadır. Nietzsche, tam da bu çerçevede bilginin icat edilmiş olması dolayısıyla onun ürünü olan hakikatin de icat edilmiş bir şey olduğunu vurgulamaktadır. Foucault'nun yaptığı, tarihin bir kesitini almak, yani o dönemdeki insan hareketlerini koşullandıran yapıları görme çabasıdır. İktidar ilişkilerinin olmadığı hiçbir toplumun olmadığını söyleyen Foucault, toplumsallaşmış öznelliklerimizin de devlet ve iktidarın yaratımları olduğunu, tahakküm ilişkileri barındırdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda da sosyolojik okumalara açıktır. Yani toplumsal örüntüler ve ekonomik koşullar tıbbi bilgi pratikleri etkilerken, aynı zamanda onları yeniden kurmaktadır. Tıbbi kararlar bu çerçevede insanların bilme biçimleriyle, bedene, yaşama, ölüme ilişkin fikirleriyle yakından ilgili kuşkusuz etik bağlamla da ilgilidir. Tıp, kimliğin ya da benliğin inşasında önemli bir rol oynamaktadır ki tıbbi bakış açıları, tıbbi pratikler, bireylerin gündelik hayatındaki tıbbi duyarlılıkları, tıbbi özneleri ve hayat tarzlarını üretmektedir. Rose da tıp, siyaset, toplum ve beden arasındaki ilişkiler çerçevesinde tıbbin ve tıbbi etkinliklerin toplumsal alanı etkilediği ve belirlediği yönünde fikir belirtmektedir.¹ Dolayısıyla tıbbin topluma nüfuzu ise bedenlerin ve nüfusun, yani yaşamın tıbbileştirilmesi olarak genelleştirilebilecek pratiklerin bir sonucu olarak oluşmuştur.²² Foucault, siyasal süreçlerin tıbbin toplumsal tarihi, beden üzerine yapılan araştırmalar, tıbbi bilginin toplumsal alanın inşasındaki kurucu rolü ile ilişkisini ele alırken; tıbbi bakış, söylem ve iktidarın eleştirisini de yapmaya çalışmaktadır. Foucault, bu çerçevede modern tıbbin, toplumsal bedene yönelik belirli teknolojilerin temeli olduğunu belirtir.³ Biyotarih, tıbbileştirme ve sağlığın ekonomisi kavramları üzerinden Foucault, bedenin modern politikasını tartışabileceğimiz kavramsal çerçeveyi bize vermektedir. Foucault, tıbbileştirme ile insan davranışı ve bedeninin, genel bir tıp ağının parçası hâline gelmesini; sağlığın ekonomisi ile sağlıktaki gelişmelerin kapitalist ekonomiyle bütünleşmesi, sağlık hizmetleri ve sağlık harcamalarını ifade etmektedir.³ İktidar ve bedenle olan ilişkisinin tarihselliği tıbbileştirme ile ortaya konmuş ve tıbbi bilgideki dönüşüm ile toplumsal bir pratik olarak tıbbin paralel olarak ilerle-

diği bilgisi karşımıza çıkmıştır. Yani diğer bir deyişle tıbbileştirme, tıbbi bakışın farklılaşması, bedene nüfuz edişi ve bu bakışın siyasal-toplumsal pratiklere sızmasından okunabilmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan modern tıp, toplumsal yararlılık ilkesine dayanırken, insanların gündelik yaşamlarıyla da ilgilenmektedir. Klinik ise hem tıbbi sistemi hem bireyin yaşadığı hayatı tahayyül etme biçimini etkilemiş, ölüm olgusu ve ölümlülüğün nedenleri bilimin gözüyle kavranarak yaşam/ölüm olguları seküler bir zemine taşınmıştır. Foucault, modern tıbbin doğuşunda, nihai sonda yaşam bilgisi aranmasının, ölüme yönelik bakışın değişiminin çok önem taşıdığını ifade etmektedir.²³ Ona göre modern tıp, ölümlü bilimin ışığı altına alarak karşı doğa fikrinden koparmıştır. Bir yandan yararlılık ilkesi, diğer yandan bedenin doğum ile ölüm arasında yaşadığı sürecin tıbbi olarak anlamlandırılması ile tıp, neredeyse dinî aktörlerin ve kurumların eski manevi eğilimine ulaşmaya yaklaşmıştır. Tıbbileştirme, bedenin anlamını dönüştüren bilginin oluşup bu bilginin kurumlar aracılığıyla yaygınlaştırılması ile eş zamanlı ilerlemiştir. Söz konusu sürecin çerçevesi, beden ve bu bağlamda nüfusa yeni bir bakış açısının oluşması, hastanelerin yeniden yapılıncası, tıbbi bilginin toplumsallaşması ve kurumsallaşması ile çizilmiştir. Sınırları belli bu mekânsal uğrak, klinik ile birlikte yeni bir tıbbi anlayış oluşmuş, deney ve gözlem önem kazanmış, bedenin yaşamsal fonksiyonlarını çıplak gözle gözlemenin önemi yerleşmiş, bir anlamda da beden tıbbi müdahale karşısında sıradan hâle gelmiştir. Bir toplam kurum, aklın kurumsallaştığı alan olarak hastane, sınıfsal uzlaşının, tıbbi bilginin geliştirilmesi uğruna sağlandığı bir mekândır. Diğer bir nokta, hekimler için sürekli, devingen ve farklılaşmış bir gözetim uygulayabilecekleri yaygınlaşmış bir katılım tasarlanmıştır.²³ Bu da hekimlerin gündelik yaşam içerisinde toplumsal alanın her noktasında olmasını, tıbbin toplumsal alana nüfuz etmesini sağlamıştır. Yine tıbbi bilgi, nüfusun politik süreçlerin öznesi ve nesnesi hâline gelmesine neden olmaktadır. Tam da bu çerçevede, önceki bölümde ele aldığımız biyoiktidar kavramının siyasal, bilimsel, biyolojik bir sorun, hatta bir iktidar sorunu olarak nüfusla ilgili olduğu aklımıza gelmektedir. Buradan hareketle tıbbin biyopolitik bir strateji olarak tanımlanmasına döneriz ki bu durum, beden ve nüfus politikalarının bir tıbbileş-

tirme tartışması etrafında kavranabileceğinin işaretini bize vermektedir. Ek olarak görmemiz gereken diğer bir husus, beden ve nüfus politikalarının tıbbileştirme etrafında örgütlenen bir iktidar bilgi ilişkisinin, tıbbi bilginin norm üreten, iktidar uygulayan ve bedenleri normalleştiren işlevini açık etmesidir. Foucault'nun da bahsettiği üzere, tıbbileştirme ve normalleştirme arasında birbirleriyle bağlantılı bir ilişki vardır, tıbbi bilgi sürekli "normallik" nosyonlarına ihtiyaç duymaktadır.²³ Tıbbi düşünce, norm etrafında örgütlenen şeyleri algılamının bir biçimi olarak normal ile anormali ayırarak işlemekte, hem siyasal alana hem topluma hem de hukuksal alana nüfuz etmekte, normalleştirici bir tıbbi iktidar bunun bilgisi sayesinde oluşmaktadır.²² Bu normun iktidarı sayesinde norm ilkesi belli başlı kurumlar içine yerleşmiştir. İkili karşıtlıklar çerçevesinde belirlenen ayırım ve damgalama (deli/akıllı, normal/anormal vb.), baskı altına alıcı ayırma, farklılaştırıcı dağıtım (kimdir, nerede olmalıdır, neyle belirlemeli, nasıl tanınmalı, sürekli bir gözetim bireysel olarak nasıl uygulanmalı vb.) ile bireysel denetim mercileri bireyleri türdeşleştirmeye zorlamaktadır.²⁴ Bu çerçevede tıbbin biyopolitik bir strateji olarak değerlendirilmesi, tıbbi bilgi ve pratiklerin hem siyaset içindeki kritik konumunu hem de tüm toplumsallığı içinde beden inşasındaki stratejik rolünü tartışmayı amaç edinmektedir. Bu durum, yani bedenin biyopolitik bir gerçeklik olarak ele alınması, bizi nüfusun biyopolitikasının hangi pratikler içerisinde gerçekleştiğini tartışmaya yönlendirmektedir. Bedenin politik bir kategori olarak sorunsallaştırılması, nüfusun sorunsallaştırılmasıyla da yakından ilişkilidir.

KADIN BEDENİNİN DENETİMİ BAĞLAMINDA ÜREME HAKKI VE NÜFUS POLİTİKALARI

KÜRETAJ VE KADIN BEDENİ

Kadın bedeni, özellikle iktidarın denetim mekanizmalarını uyguladığı alanların başında gelmektedir. Bu çerçevede kadının üreme kapasitesi üzerindeki kontrol, üreme politikaları ile yürütülmektedir. Tam da burada biyopolitika bağlamında biyoiktidar kavramının işlerliği karşımıza çıkmaktadır. Kavram, canlılığın ve nüfusun yönetilmesi hususunda çok önemli bir yerde bulunmaktadır. Biyoiktidar kavramıyla nü-

fusun sağlığı, devamlılığı ve refahı ele alınırken; normal, sağlıklı ve üretken bireyler inşa etme çabası gözüme çarpmaktadır. Yine kadın bedeninin üreme kapasitesi, doğum/ölüm istatistiklerini tutma, nüfus artışını takip etme konusunda belirleyici bir noktadır. Cinselliğin bir iktidar tekniği olarak işlediğini ortaya süren Foucault, söz konusu tekniğin nüfusu yönetme bedenleri disipline etme yönünde kullanıldığını belirtmektedir. İşte bu nedenle biyoiktidarın görünür olması, cinselliğin bir olgu olarak ortaya çıkması ile eş zamanlı olarak ilerlemektedir. Söylemsel olarak kadın bedeni de yeniden üretim kapasitesi nedeniyle cinsellikle donatılmış, cinselliğin nesnesi hâline gelmiş olarak gözükmektedir. İktidar söylemlerinin odağında bulunan kadın bedeni, üreme mekanizmasına sahip olması nedeniyle ele alınmakta, hatta toplumsal beden olarak algılanan bu bedenin iktidar mekanizmalarının denetimine nasıl girdiği tartışılmaktadır. Bireyin bedeninin politikleşmesinin nedeni de cinselliğin iktidar pratiklerince bedene nüfus etmesi sonucudur. Yeniden üretim süreci için kullanılan kadın bedeni, yeni ucuz iş gücünü oluşturur, çünkü doğum oranının artması genç nüfusta artış meydana getirmektedir. Tam da bu nedenle nüfusun artış hızı her zaman bireysel karar olarak değil, bir devlet politikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle nüfusun düzenlenmesine dair politikalar da kadınların üreme kapasitelerinin kontrol altına alınması ve yönlendirilmesi ile doğrudan alakalı gözükmektedir. Kadın bedenini devlet denetimine açık hâle getiren en önemli tartışmalar, küretaj hakkındaki düzenleme/yasaklama, hak tanımlamalarının nasıl yapılabileceğine dair olanlardır. Kısacası üremenin kontrol edilmesi ve küretaj, iktidarın denetim mekanizmalarını kadınların bedenlerine yönelik olarak uyguladığı önemli alanlardır. Biyopolitika Foucault'nun da söz ettiği üzere nüfus ve hayatın yönetilmesi konusunda önemli bir yerde durmaktadır. Bu çerçevede nüfusun düzenlenmesi, kadınların üreme kapasitelerinin kontrol altına alınması, devletin dolayısıyla iktidar mekanizmasının politikası hâline gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, küretaj konusundaki hak tanımlamaları, düzenlemeler, yasaklama ya da serbest bırakma konusundaki tartışmalar kadın bedenini devlet denetimine açık hâle getirmektedir. Kadın bedeninin aidiyet sorunsalı yanında tam da biyoetiğin alanına giren kü-

retaj meselesinde embriyonun yaşam hakkı ve kadının yaşam hakkı arasındaki ilişki, hangi hayatın yaşama daha değer olduğunun tespiti bizi yaşam tanımının değişkenliği sonucuna götürmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin en başında yer alan yaşama hakkı, özellikle yaşamın hangi aşamada başladığı küretaj tartışmalarında her daim içinden çıkılması zor bir noktada yer almış, iktidar tarafından kullanılarak nüfus politikalarının ihtiyacına göre şekillenmiştir. Bu çerçevede ceninin yaşam hakkı ve yaşamının ne zaman başladığı tartışmaları belirli zamanlarda kültürel, dinî, tıbbi ve politik söylemlerle annenin bedensel bütünlüğü ve yaşamının önüne geçmiş; nüfus artışının kontrol altına alınmak istendiği dönemlerde ise üreme teşvik edilmeyerek ya da olası doğumların önü kesilerek yaşayan bireyin hayatı daha önemli sayılmıştır. Yani kadınlar, doğurganlık özelliğinden dolayı doğum, hamilelik, küretaj, bakım hizmeti ve kısmen de olsa doğum kontrol yöntemleri gibi kendi bedenlerini etkileyen konularda çeşitli tartışmaların ortasına çekilmişlerdir. Küretaj tartışmalarının bir ayağını anne ve embriyonun yaşam hakkı oluştururken, diğer bir ayağını küretajın farklı kadınlar için kadınlık deneyimi açısından farklı bir anlam setine sahip olması oluşturmaktadır. Üremeyi teşvik edici uygulamalar ile küretaj hakkına erişimin kısıtlanması, bazı kadınlar için üreme haklarına yapılan bir saldırı anlamına gelmiştir. Belli tutumlar çerçevesinde ise kadınlar küretaj hakkına karşı bir tutum da sergileyebilmişlerdir. Ancak Ramazanoğlu'nun belirttiği gibi küretajın her kadın için aynı anlama gelmediği argümanı, küretajın denetiminin tüm kadınlar üzerinde etkili olmadığı anlamına gelmemektedir.²⁵ Küretajın bir aile planlama yöntemine indirgenmesi de doğru değildir. Küretaj olmak, daha çok bir zorunluluk durumunu ihtiva etmektedir. Türkiye Psikiyatri Derneğinin de belirttiği üzere, küretaj uygulamasının yasaklanması yerine doğru bir yöntem izlenerek üreme sağlığı hizmetlerinin kalitesi ve yaygınlığının artırılması yerinde olacaktır. Diğer bir durum da kişi özgürlüğüne bağlı olarak ortaya çıkan devletin kendisini sınırlama yükümlülüğüdür. Küretaj bağlamındaki hak tartışması, yaşam hakkının korunması öne sürülerek özgürlüğün zıddı bir anlamda kullanılmakta, devletin kanunlar ile küretaj ve cinsellik alanını yeniden inşa etme ve ona müdahale

etme ayrıcalığının olduğu savunulmaktadır. Ancak küretaj hakkına devletin teşvik ya da yasaklama şeklinde bir müdahalesi olmamalıdır. Burada iddia edilen, devletin bazı değerleri ön plana çıkarması ve davranış biçimlerini desteklemesi, bazılarında ise ket vurmasıdır. Küretaj, devletin müdahale edeceği ahlaki veya dinî alana atıfta bulunarak zorlayıcı güç kullanma durumunu meşrulaştıracağı bir alan değildir. Sadece bir tıbbi seçim hakkı olmayan küretaj, kadının rızası olmayan gebelik durumunun kendi bedeni ve yaşamı üzerindeki tasarrufuna engel olması dolayısıyla kadının kararına bırakılmalıdır. Bu durum bir tercih ve özgürlük hakkı olması hasebiyle kadınların bu haklarına yapılacak müdahale herkesin özgürlüğüne yapılacak bir müdahale olarak görülebilir. Jagger da çocuğun doğumuyla hem fiziksel hem de ruhsal olarak en fazla etkilenecek kişinin kadın olması nedeniyle öncelikle kadının karar verme sürecinde etkin olması gerektiğini belirtmektedir.²⁶ Küretaja karar verme, öncelikli olarak kadının hakkı olmalıdır. Ancak burada yasa koyucuları ilgilendiren husus, özellikle kadın bedeni üzerinden yürütülen süreçlerle üremenin teşvik edilmesi/engellenmesi değil, insan hakları bağlamında hasta haklarının gözetilmesinin sağlanması, hekimler için güvenli bir ortam yaratılarak hekimlerin görevlerini yerine getirmelerini sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmak olmalıdır.

ÜREME HAKKI, KADIN BEDENİ VE NÜFUS POLİTİKALARI

Biyopolitika çerçevesinde daha önce de üzerinde durduğumuz üzere nüfusun ve bedenlerin kontrolü iktidar için çok önemli bir noktaya gelmiştir. Tek tek bedenler değil, toplumsal bedenin, yani nüfusun kontrol edilmesi ile disiplin toplumu ile iç içe geçmiş olan denetim toplumuna geçiş sağlanmıştır. Böylece nüfusun kontrolü bedenler üzerinde kontrol mekanizmaları uygulanarak sağlanmaya başlanmıştır. Biyoiktidarı elinde bulunduran devletin görevi artık sağlıklı nesiller yetiştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek, yaşam süresini artırarak bireyden en yüksek düzeyde verimi almaktır, çünkü birey aynı zamanda üretimde ve savunmada kullanılacak önemli bir kaynaktır. Bu bağlamda, kadın bedeni üreme kapasitesi ile ele alınarak ya da kadın bedeni sadece

üreme yetisine indirgenerek devletin, nüfus politikaları doğrultusunda kendi hedef ve ihtiyaçlarına uygun birey sayısına ulaşması sağlanmaktadır. Biyoiktidarın hedeflediği iktisadi ve politik hedeflere göre şekillenen nüfus politikalarında beden, özellikle de kadın bedeninin üzerinde kontrol mekanizmalarını kullanmaktadır. Tam bu noktada tıbbi bağlamda, kadın bedeni kendisine özgü fizyolojisinin etkisiyle tıbbi uygulamalar alanıyla bütünleştirilmiş; düzenli doğurganlığını sağlamak zorunda olduğu, toplumsal bünye çerçevesinde esas ve işlevsel ögesi olmak zorunda kaldığı aile düzlemi ve ürettiği biyolojik-ahlaksal sorumluluk çerçevesinde güvence vermek zorunda olduğu çocukların yaşamıyla organik bir iletişime sokulmuştur.¹⁹ Turner'ın belirttiği gibi cinselliğin yönetimi ile kast edilen aslında bedenin düzenlenmesidir, düzenleme ise patriyarka tarafından kadın bedeninin kontrol altında tutulmasıdır.²⁷ Yani nüfus üzerinde yapılacak her düzenlemenin odak noktası olarak karşımıza kadın bedeni çıkmaktadır. Ancak buradaki handicap, kadının üremesine odaklı nüfus politikalarında kadının değil erkeklerin karar verici merciler olmasıdır. Diğer yandan, devlet tarafından kadınlar için ortaya konan belirli uygulamalar, doğumla birlikte esnek çalışma saatleri, çocuk sahibi olan kadınların emeklilik süresinin kısaltılması gibi kadın emeğinin bakım emeğine indirgenmesine, özel/kamusal arasında yaratılan ayrımın keskinleşmesine, kamusal alan kadınlara açılma dahi kadının özel alandaki görevleri üstlenmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede, işleyen ataerkil aile ideolojisi haneye ait olan özellikleri normal ve doğru olarak meşrulaştırmakta; kadınları, yaşamlarının büyük bir kısmında hane içine ait varlıklar olarak tanımlamaktadır.²⁵ Ekonomi, politika ve bilgi alanları erkeğe özgü olarak değerlendirilirken, kadın kategorisi aile ve akrabalık yapısı içinde değerlendirilmektedir.²⁸ Aslında ontolojik olmayan bu ayrım, tek bir erkeğin veya bir arada tüm erkekler kategorisinin ortak fikri değildir, erkek bilinçsiz olarak başkasının bu bakış açısına sahip olduğunu bile fark etmeden aynı tutumu takınmaktadır.²⁹ Bu bağlamda, eril bakış açısına sahip kadın bedenini ve cinselliği denetleme siyaseti, kadınların üreme özgürlüğü konusunda kendi kararlarını vermelerini güçleştirmektedir. Üreme özgürlüğü, kadınların ne zaman çocuk sahibi

olacaklarına kendilerinin karar vermesi ya da çocuk sahibi olmayı istememe hakkını kapsamaktadır; yani kadınların, kendi doğurganlıkları üzerinde hak sahibi olmaları anlamına gelmektedir. Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi 16'ncı maddede, çocukların sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme konusunda aynı haklara sahip olma, bu hakları kullanabilmeleri için gerekli bilgiye, eğitime ve araçlara sahip olma, yani kadınların üreme hakkına ve bedenleriyle ilgili kararı özgürce kendileri vermelerinin devlet tarafından garanti altına alınması gerektiği ifade edilmiştir.³⁰ "International Conference on Population and Development" toplantısında üreme hakkı, "insanların üreme ve bunu ne zaman ve ne sıklıkla yapabileceğinin kararını verme hakkına sahip olduğu" şeklinde ifade edilmiştir.³¹ Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde kadınların üreme özgürlüğü güvence altına alınsa da pratikte yaşanan zorluklar dikkate alınmalıdır.

SONUÇ

Biyopolitika; hayat/ölüm, cinsiyet, toplumsal cinsiyet, beden/toplumsal beden ve nüfus ilişkileriyle iktidar bağlantılarını ortaya koyması açısından işlevsel bir kavramdır. Beden, biyopolitika bağlamında ele alındığında, toplumsal süreçlerin etkisi altında şekillenen dinamik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda beden, kültürle yorumlanan sabit olmayan tarihsel bir gerçekliktir ve iktidarın en çok müdahale ettiği alan olan cinsellik ile kontrol altında tutulmaktadır. Cinsiyet kategorisine uygun olarak hangi cinsel eylemlerde bulunulabileceği iktidar tarafından söylemsel olarak kurulurken, bireyin cinsel eylemleri sahip olduğu cinsiyet kategorisine göre şekillendirilebilmektedir. Canlı varlıkların yönetimini merkeze alan biyopolitika, iktidar pratikleri, bilgi, söylem ve özneleşme tarzları arasındaki ilişkiler ağını kurmaktadır. Yine biyolojik bir olgu olarak canlılığın, tarihe girdiği andan itibaren beden ve nüfus politikalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda, tarihsel süreçlerin canlı ya da biyolojik olan üzerindeki etkilerinin giderek arttığı gözlenmekte, toplumun tıbbın terimleriyle belirlendiği, toplumun tıbbileşmesinin söz konusu olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle tıbbi bilginin sorgulana-

maz bir meşru güce sahip olduğu, tıbbın bir otorite olarak yükselişe geçtiği göze çarpmaktadır. Foucault da modern toplumda biyolojik olanın politikleştiğini öne sürerken, toplumsal olanın tıbbileştiğini ifade etmektedir. Tıbbın kazandığı güç, bireyi, biyolojik bir varlık oluşu gerçeğiyle yüz yüze getirirken, politik alan da canlı varlığı yönetme enstrümanları sunmaktadır. Beden de siyasal-toplumsal ilişkilerin odağındadır. Peki tartışılan, üzerinden siyasetin yürütüldüğü, denetim mekanizmalarının işletildiği beden, hangi bedendir? Kuşkusuz kadın bedeni, üreme kapasitesi çerçevesinde üzerinde denetim sağlanan bedendir. Bu beden ki üretim aracı olarak nüfusu düzenlemek adına kullanılmaktadır. Biyoiktidar bağlamında cinsellik, bir iktidar tekniği olarak işlemekte, kadın cinselliği ve üreme yetisi kontrol altına alınarak kadın bedeninin cinsellik merkezli söylemlerin nesnesi hâline geldiği görülmektedir. Diğer yandan, kadınların istedikleri zaman çocuk sahibi olma ya da hiç çocuk sahibi olmama hakkı, yani kendi doğurganlıkları üzerinde hak sahibi olmaları üreme özgürlüğü olarak ifade edilmektedir. Üreme bağlamında kadın bedeninin denetiminin kendi tasarrufunda olduğuna dair tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Küretaj hakkı çerçevesinde kadın bedeninin kime ait olduğu meselesinin yanı sıra küretajın embriyonun yaşam hakkı ile kadının yaşam hakkı arasındaki ilişkiye vurguda bulunarak tartışılması, konuyu, yaşamın değişkenliği ve yaşamın hangi aşamada başladığı sorularına götürmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin en başında yaşam hakkı yer almaktadır. Küretaj tartışmaları bağlamında embriyonun yaşam hakkı, hangi aşamada yaşamın başladığı genellikle muğlak noktada kalmaktadır. İnsan, yaşam hakkının öznesidir ve yaşamın nerede başladığı konusuna net bir cevap bulmak çok zordur. Birçok disiplin çerçevesinde (tıp, felsefe, hukuk, siyasetin vb.) yaşamın nerede başladığı hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Küretaj bağlamında yaşam hakkının ceninin anne rahminde belirdiği andan itibaren mi, ceninin uzuvlarının veya sinir sisteminin oluşmaya başladığı andan mı, yoksa döllenmenin gerçekleştiği andan itibaren mi olduğu tartışmaların temel konularını oluşturmaktadır. Bu

çerçevede, küretaj hakkına karşı çıkanlar argüman olarak ceninin anne karnında bir birey olarak sayılabileceğini, ceninin yaşam hakkı olduğunu ve yaşam hakkının kutsal olduğunu; küretaj hakkını savunanlar ise ceninin, hamileliğin erken safhalarında birey olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedirler. Ancak yaşamın ne zaman başladığına dair karar genelde devletlerin yetkisine bırakılmıştır. Bu nedenle küretaj hakkı konusu, iktidar tarafından zamanın nüfus politikalarının ihtiyacına göre değişiklik göstermektedir. Bu durum, nüfusun ve bedenlerin kontrolünün iktidar için önemli bir olgu olduğunu göstermektedir. Çünkü bugün sağlıklı nesiller yetiştirmek, yaşam kalitesi ve süresini artırıp bireyden en yüksek düzeyde verimi sağlamak, devletlerin temel görevlerinden biri olmuştur. Foucault'ya geri dönersek denetim toplumuna geçiş ile artık tek tek bedenler yerine toplumsal bedenin, yani nüfusun kontrol edilmesi söz konusudur. Kadın bedeninin denetime tabi olması da nüfus üzerinde yapılan her türlü düzenlemeyi mümkün kılacak bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Fikir/Kavram: Oya Özşavaş, Berna Arda; **Tasarım:** Oya Özşavaş, Berna Arda; **Denetleme/Danışmanlık:** Oya Özşavaş, Berna Arda; **Analiz ve/veya Yorum:** Oya Özşavaş, Berna Arda; **Kaynak Taraması:** Oya Özşavaş, Berna Arda; **Makalenin Yazımı:** Oya Özşavaş, Berna Arda; **Eleştirel İnceleme:** Oya Özşavaş, Berna Arda.

KAYNAKLAR

1. Rose N. Medicine, history and present. In: Jones C, Porter R, eds. Re-assessing Foucault: Power, Medicine and Body. 1st ed. London: Routledge; 1994. p.53-4.
2. Douglas M. Natural Symbols: Explorations in Cosmology. 2nd ed. New York: Routledge; 1996. p.69.
3. Foucault M. Faubion JD, ed. Hurley R, translator. The birth of social medicine. Power: The Essential Works of Foucault 1954-1984. 1st ed. London: Penguin Books; 2001. p.134-7.
4. Foucault M. Aktaş Ş, çeviri editörü. Toplumunu Savunmak Gerekir. 7. Baskı. İstanbul: YKY Yayınları; 2008. p.257-317.
5. Arpacı, M. Modernleşen Türkiye'de Beden ve Nüfus Politikaları: Hıfzıssıhha, Terbiye, Öjehi [Doktora tezi.] İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi; 2015. [Erişim tarihi]: 05 Şubat 2019. Erişim linki: [\[Link\]](#)
6. Berktaş FG. Feminist teorinin önemli bir alanı: Cinsellik [An important area of feminist theory: Sexuality]. Cogito. 2008;58:59-72.
7. Mazower M. Morali M, çeviri editörü. Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 2003. p.94-101.
8. Ülman I. Etik, biyoetik, hukuk: temel kavramlar ve yaklaşımlar [Ethics, bioethics, law (basic principles and main approaches). Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi. 2010;(1)1:1-4. [\[Link\]](#)
9. Dawson A. The future of bioethics: three dogmas and a cup of hemlock. Bioethics. 2010;24(5):218-25. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
10. Arda B. Etiğe kavramsal giriş ve temel yaklaşımlar, Arda B, Kâhya E, Başağaç Gül RT, editörler. Bilim Etiği ve Bilim Tarihi. 1. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi; 2004. p.21-36.
11. Çobanoğlu N. Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği. 1. Baskı. Ankara: Eflatun Yayınevi; 2009. p. 241.
12. Harris J. Bioethics. 1st ed. Oxford: Oxford University Press; 2001. p.1. [\[Crossref\]](#)
13. Uygur G. Kamu Sağlığı Bağlamında Hukuk ve Biyoetik İlişkisi. Sosyal Dönüşüm, Biyoetik ve Kamu Politikaları Konferans Sunumları; 2012, 12-13 Nisan; Ankara. Ankara: UNESCO; 2012. [\[Link\]](#)
14. Beauchamp TL, Childress JF. Principles of Biomedical Ethics. 3rd ed. New York: Oxford University Press; 1989. p.67-80.
15. Aydın E, Ersoy N. Etik ve tıp etiği temel kavramları [The principles of medical ethics]. Türkiye Klinikleri J Med Ethics. 1995;2(3):48-52.
16. Lemke T. Özmaskas U, çeviri editörü. Biyopolitika. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları; 2013. p.16-57.
17. Foucault M. Security Territory Population: Lectures at the College De France, 1977-78. 1st ed. New York: Palgrave Macmillan; 2009. p.16.
18. Foucault M. Ergüden I, Akınhay O, çeviri editörleri. Özne ve İktidar. 4. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2014. p.20-152.
19. Foucault M. Tannöven H, çeviri editörü. Cinselliğin Tarihi. 3. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2010. p.71-102.
20. Goffman E. Arıcan E, çeviri editörü. Tımarhaneler. 1. Baskı. İstanbul: Heretik Yayıncılık; 2015. p.25-8.
21. Foucault M. Burchell G, translator. The Birth of Biopolitics. 1st ed. New York: Palgrave; 2008. p.49.
22. Foucault M. Ergüden I, çeviri editörü. İktidarın Gözü. 1. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2003. p.75-258.
23. Foucault M. Malak Uysal İ, çeviri editörü. Kliniğin Doğuşu. 2. Baskı. Ankara: Epos Yayınları; 2006. p.53.
24. Foucault M. Kılıçbay MA, çeviri editörü. Hapishane'nin Doğuşu. 3. Baskı. Ankara: İmge Yayınları; 2006. p.294-5.
25. Ramazanoğlu C. Bayatlı M, çeviri editörü. Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri. 1. Baskı. İstanbul: Pencere Yayınları; 1998. p.198-212.
26. Jagger MA. Abortion and a woman's right to decide. Living with Contradictions: Controversies in Feminist Social Ethics. 1st ed. Colorado: Westview Press; 1994. p.282.
27. Turner, SB. The Body and Society: Explorations in Social Theory. In: Featherstone M, ed. 3rd ed. London: Sage; 2008. p.82.
28. Davidoff L. Ateşer Z, Somuncuoğlu S, çeviri editörleri. Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet. 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları; 2012. p.235.
29. MacKinnon AC. Yöney T, Yücesoy S, çeviri editörleri. Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru. 1. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları; 2003. p.136-224.
30. Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Tasfiye Edilmesine Dair Sözleşme. Erişim tarihi: 25 Mart 2019. Erişim linki: [\[Link\]](#)
31. Report of International Conference on Population and Development. United Nations, 1995. Cited: March 25, 2019 Available from: [\[Link\]](#)